

Dr hab. Edmund Juśko, prof. UR

Uniwersytet Rzeszowski
ORCID: 0000-0002-7398-7817

Dr hab. Andrzej Niedojadło, prof. TSzW

Tarnowska Szkoła Wyższa
ORCID: 0000-0002-4525-2549

Tradycja kółek uczniowskich gimnazjów autonomicznej Galicji w Okręgu Szkolnym Krakowskim i Lwowskim II Rzeczypospolitej

Tradition of student activity clubs at secondary schools in the autonomous Galicia in the Krakow and Lviv School Districts of the Second Polish Republic

Streszczenie

Kółka uczniowskie naukowe, jak i zainteresowań w gimnazjach autonomicznej Galicji, oprócz ważnego znaczenia dydaktycznego odgrywały również istotną rolę wychowawczą. Uczyły szacunku do narodowej tradycji i historii kształtując w ten sposób postawy patriotyczne. Funkcjonowały praktycznie we wszystkich gimnazjach. Liczba ich w poszczególnych szkołach była różna. Cieszyły się one zainteresowaniem ze strony uczniów, o czym świadczy znaczna ich frekwencja na zajęciach.

Po odzyskaniu niepodległości szkoły Okręgu Szkolnego Krakowskiego kontynuowały formy pracy pozwalające wzbogacać zakresy wiedzy naukowej uczniów oraz poszerzać o nowe treści programy obowiązkowych przedmiotów nauczania będące nawiązaniem do tradycji galicyjskiej. Niezależnie od modelu wychowania: narodowego czy państwowego kształtowały u uczniów postawy patriotyczne, obywatelskie. Budowały u nich szacunek dla wartości narodowych i bogatego dziedzictwa kultury.

Zarówno kółka naukowe, jak i zainteresowań w autonomicznej Galicji, a potem w II Rzeczypospolitej funkcjonowały praktycznie we wszystkich gimnazjach. Były to kółka tematycznie związane z programowymi przedmiotami: historyczne, teologiczne, przyrodnicze, matematyczne, fizyczne, germanistów, polonistyczne, filozoficzne, a także wynikające z określonych zainteresowań uczniów, np.: abstynenckie, miłośników teatru, samokształceniowe, estetyczne, turystyczne, ekonomiczne, fotograficzne, krajoznawcze, muzyczno-śpiewacze, sportowe, miłośników książek, intrologatorskie, literackie, etyczne, higieniczne, zabaw ruchowych, artystyczne, dramatyczne, literackie i inne. Należała do nich przeważająca część uczniów. W części szkół kółka uczniowskie organizacyjnie tworzone były w ramach działalności czytelnicy. Opiekunami z reguły byli nauczyciele przedmiotów bądź uczący wykazujący zainteresowania tematem działania danego kółka. Galicyjskie kółka uczniowskie miały wsparcie dyrektorów szkół. Według nich powinny kółka zachować naukowy charakter, ich

tworzenie winni wspierać nauczyciele, a decyzję o ich organizowaniu należy pozostawić samorządom młodzieżowym¹.

Kółka uczniowskie w gimnazjach autonomicznej Galicji jako forma pracy dydaktycznej i wychowawczej były istotnym wkładem w rozwój tego typu działalności uczniowskiej w polskiej szkole średniej lat międzywojennych, tym samym wkładem oświaty galicyjskiej do tworzącego polskiego systemu szkolnego lat 1918–1939. Oprócz kółek uczniowie swoje zainteresowania mogli rozwijać w ramach działalności czytelnicy, gmin klasowych, SKO, Sodalicji Marjańskiej, klubów sportowych, hufca szkolnego P.W., harcerstwa czy świetlicy.

Słowa kluczowe: tradycja, gimnazja, kółka uczniowskie, Galicja, Okręg Szkolny Krakowski, Okręg Szkolny Lwowski, II Rzeczpospolita.

Abstract

In addition to their important didactic role, student academic and interest circles in middle schools in autonomous Galicia played an important educational role. They taught respect for national tradition and history, thus shaping patriotic attitudes. They functioned in practically all junior high schools. The number of them in particular schools varied. They enjoyed the interest of students, as evidenced by their significant attendance at classes.

After regaining independence the schools of Cracow School District the Lviv continued the forms of work allowing to enrich the scope of students' scientific knowledge and to extend the curricula of compulsory subjects with new content. After regaining independence the schools of the Cracow School District continued their forms of work allowing to enrich the scope of students' scientific knowledge and to extend the curricula of compulsory subjects with new contents, which referred to the Galician tradition. Regardless of the model of education – national or state, they shaped in students the patriotic and civic attitudes. They built respect for national values and rich cultural heritage.

Both academic and interest circles functioned in autonomous Galicia, and later in the Second Polish Republic, in practically all middle schools. These circles were thematically related to the curriculum subjects: history, theology, natural sciences, mathematics, physics, German studies, Polish studies, philosophy, as well as those arising from specific student interests, for example: abstinence, theater lovers, self-education, aesthetics, tourism, economics, photography, sightseeing, music and singing, sports, bookbinding, literary, ethics, hygiene, physical activities, art, drama, literature and others. As a rule, the tutors were subject teachers or teachers who were interested in the subject of the club. The Galician student clubs had the support of the school principals. According to them, the clubs should maintain their scientific character, their creation should be supported by teachers, and the decision to organize them should be left to youth councils.

Student circles in autonomous Galician middle schools as a form of didactic and educational work were an important contribution to the development of this type of student activity. They were an important contribution to the development of this type of student activity in Polish secondary schools in the interwar years, and thus a contribution of Galician education to the Polish school system of 1918-1939.

Keywords: tradition, grammar schools, student circles, Galicia, Cracow School District, Lviv School District, II Polish Republic.

¹ F. Bostel, *Czytelnie i kółka naukowe młodzieży – ich urządzenie i zadania* [w:] Sprawozdanie z trzeciej konferencji dyrektorów szkół średnich galicyjskich odbytej we Lwowie w dniach 23 i 24 marca 1908 roku, Lwów 1909, s. 34; J. Słotwiński, *Czytelnie i kółka naukowe młodzieży – ich urządzenie i zadania* [w:] Sprawozdanie z trzeciej konferencji dyrektorów..., dz. cyt., s. 46.

Wprowadzenie

W szkołach średnich Galicji w procesie zarówno dydaktycznym, jak i wychowawczym swoje miejsce miały kółka uczniowskie poszerzające wiedzę naukową uczniów oraz rozwijające ich zainteresowania. W zakresie wychowania były również istotną formą budzenia świadomości narodowej polskiej młodzieży.

Po odzyskaniu niepodległości już w nowej rzeczywistości społecznej i politycznej szkoły średnie z obszaru byłej Galicji kontynuowały tę formę rozwoju intelektualnego młodzieży oraz jej postaw patriotycznych budujących naród i godność państwomą. Ruch samokształceniowy młodzieży wychowując, stwarzał także szanse rozwoju uczniom uzdolnionym. Szkoły średnie II Rzeczypospolitej korzystały w dużej mierze z doświadczeń tego typu szkolnictwa w autonomicznej Galicji, szczególnie w zakresie wychowania społecznego, obywatelskiego i narodowego. Tradycję tę możemy prześledzić analizując kilka wybranych przykładów gimnazjów z Okręgu Szkolnego Krakowskiego.

Kółka uczniowskie w gimnazjach autonomicznej Galicji i Okręgu Szkolnym Krakowskim II RP

W prywatnym gimnazjum żeńskim im. Juliusza Słowackiego we Lwowie w roku szkolnym 1909–1910 funkcjonowały kółka naukowe: historyczne pracujące głównie w oparciu o wygłaszane przez uczennice referaty; filozoficzne; literackie i literacko-naukowe oraz polonistyczne działające podobnie jak historyczne². W roku szkolnym 1913–1914 działały kółka:

1. Kółko ćwiczenia w mówieniu w kl. V. Celem kółka było ćwiczenie uczennic w wygłaszaniu utworów oraz rozwijaniu zdolności retorycznych.
2. Kółko literacko-naukowe kl. VI. Celem kółka było wygłaszanie referatów oraz lektura wybranych pieśni Jana Kochanowskiego.
3. Kółko literackie kl. VII. Celem kółka było wygłaszanie referatów.
4. Kółko literackie kl. VIII. Celem kółka było wygłaszanie referatów oraz opracowywanie nowych zagadnień z zakresu literatury.
5. Kółko historyczne kl. VI. Celem kółka było wygłaszanie referatów.
6. Kółko przyrodnicze kl. V. Celem kółka było wygłaszanie referatów oraz oglądanie preparatów mikroskopowych z zakresu botaniki.
7. Kółko przyrodnicze kl. V. Celem kółka było wspólne czytanie, a następnie streszczanie w domu wybranych ustępów z dzieł przyrodniczych oraz preparatione żaby, raka i pijawki jako przedstawicieli trzech typów zwierzęcych.

---

² Sprawozdanie dyrekcji c. k. prywatnego gimnazjum żeńskiego z prawem publiczności im. Juliusza Słowackiego za rok szkolny 1909/10, Lwów 1910, s. 50–56.

8. Kółko filologiczne kl. VI. Celem kółka było wygłaszanie referatów.
9. Kółko uczennic kl. VII. Celem kółka była lektura dzieł filozoficznych³.

W lwowskim VIII gimnazjum w roku 1911 funkcjonowały kółka: literackie zajmujące się utworami komediowymi Aleksandra Fredry; polonistyczne, w trakcie którego uczniowie czytali i interpretowali *Iliadę i Odyseję* Homera; języka niemieckiego – przedmiotem zainteresowań uczniów były ballady Fryderyka Schillera; dwa kółka historycznie uczniów klas VII i VIII – uczniowie zapoznali się z początkami państw polskiego i czytali dzieło Andrzeja Frycza Modrzewskiego *O naprawę Rzeczypospolitej*; przyrodnicze – uczestnicy przygotowywali referaty naukowe oraz urządzili wystawę poświęconą Karolowi Darwinowi i Jeanowi Baptyscie Lamarckowi oraz kółko popierania przemysłu krajowego, które miało na celu nakłanianie do zakupu polskich towarów⁴.

Zaraz po odzyskaniu niepodległości uczniowie gimnazjum kontynuowali rozwój swoich zainteresowań. Już w roku szkolnym 1920–1921 funkcjonowała gmina szkolna uczniów klas IV, V i VI, która podobnie jak kółka prowadziła działania wspomagające zainteresowania uczniowskie. W ramach działań gmin organizowane były wycieczki szkolne, zajęcia sportowe oraz wygłaszane referaty na temat: „O obronie Lwowa”, „O dzwonku elektrycznym”, „O oswobodzeniu Małopolski”, „O zachowaniu się w towarzystwie”, „Nasze obowiązki wobec Ojczyzny”, „Jak należy czytać książki?”⁵. Przygotowując je uczniowie mogli korzystać z własnej biblioteczki. Swoją działalność na terenie gimnazjum prowadził także skauting.

W gimnazjum im. Franciszka Józefa we Lwowie pierwsze kółko powstało w roku 1905⁶. Było to koło literacko-naukowe. Liczyło ono 47 członków, uczniów najwyższych klas. Podstawową formą pracy były wygłaszane przez członków tematyczne referaty. W kolejnych latach szkolnych liczba ich uległa zwiększeniu. W roku 1910 były to kółka: fizyczne uczniów klas IV, humanistyczne uczniów klas I, IIIB, VI i VII, polonistów klas IV i VI, literackie klas VII i VIII oraz kółko historyczne. W trakcie jego spotkań członkowie koła wygłosili 11 referatów tematycznie dotyczących historii Polski: „Geneza włodyków i szlachty w Polsce”, „O powstaniu listopadowym”, „O mitologii litewskiej”, „Koronacja królów polskich”, „Proklamacje herbowe polskiej szlachty”, „Historia oblężenia miasta Lwowa”

³ Sprawozdanie dyrekcji c. k. prywatnego gimnazjum żeńskiego z prawem publiczności im. Juliusza Słowackiego za rok szkolny 1913/14, Lwów 1914, s. 75–83.

⁴ Sprawozdanie dyrekcji c. k. gimnazjum VIII we Lwowie za rok szkolny 1911, Lwów 1911, s. 67–71.

⁵ Sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum VIII gimnazjum realnego we Lwowie za rok szkolny 1920–21, Lwów 1921, s. 5–6.

⁶ Sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum lwowskiego im. Franciszka Józefa za rok szkolny 1905, Lwów 1905, s. 38; B. Wałek, *Czytelnie uczniowskie i kółka naukowe w procesie kształcenia i wychowania uczniów w galicyjskich szkołach średnich (w świetle sprawozdań szkolnych z lat 1904–1917)*, „Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media” 2016, nr 4, s. 78 (23).

(2 wykłady), „Królestwo Polskie Kongresowe”, „Tajne związki w Polsce w dobie pokongresowej”⁷.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, w roku 1919 szkoła na wniosek zatrudnionych w niej nauczycieli została przemianowana na III państwowe gimnazjum im. Króla Stefana Batorego we Lwowie. Tradycja kółek uczniowskich była kontynuowana, między innymi w roku szkolnym 1927–1928 funkcjonowały dwa kółka polonistyczne i historyczne⁸. Podobnie w roku szkolnym 1929–1930⁹.

W Przemyślu w gimnazjum z wykładowym językiem polskim w roku 1912 działały kółka naukowe: filologiczne – uczniowie czytali *Antygonę* Sofoklesa i dramat rzymski *Oktawia* i koło dla nauki fizyki organizujące ćwiczenia praktyczne i pokazy. Ponadto funkcjonowała czytelnia prenumerująca pisma rozwijające: „Nasz kraj”, „Tygodnik Ilustrowany”, „Nowości Ilustrowane”, „Kronika powszechna”, „Wawel”, „Wiedza”, „Postęp”¹⁰. W trakcie zajęć, szczególnie kółek filologicznych, polonistycznych czy literackich, młodzież wystawiała spektakle teatralne.

W niepodległej Polsce w gimnazjum w roku 1934–1935 uczniowie mogli kształtować swoje zainteresowania i poszerzać zasoby wiedzy w oparciu o funkcjonujące kółka zainteresowań. W szkole działało kółko Ligi Morskiej i Kolonialnej, celem którego było „ideowe i techniczne przysposobienie młodzieży do obrony polskiego morza i korzystania z komunikacji morskiej i rzecznej, teoretyczna i praktyczna propaganda powiększenia polskiej foty wojennej, marynarki handlowej, sprzętu turystyki wodnej, budzenia świadomości, że polityczną i gospodarczą koniecznością dla Państwa Polskiego jest posiadanie kolonii zamorskich oraz przygotowania środków zużycowania i powiększenia tych kolonii oraz utrzymanie duchowego kontaktu z młodą generacją emigracji polskiej”¹¹.

Cele powyższe realizowane były poprzez prowadzenie kółek klasowych, nadobowiązkową naukę języka francuskiego, zbiórkę na F.O.M., dostarczanie członkom Ligi pism „Zew Morza” i „Morze”, uczestnictwo w kursie pływania, budowie 10 kajaków, udział w kursie kajakowym, zorganizowanie 11 poranków klasowych z okazji 15-lecia odzyskania dostępu do morza z wykładami na temat znaczenia tego wydarzenia, wygłoszenie wykładu dla rodziców na temat rozwoju Gdyni, udział członków w Akademii

⁷ Sprawozdanie dyrekcji c. k. gimnazjum lwowskiego im. Franciszka Józefa za rok szkolny 1910, Lwów 1910, s. 58.

⁸ Sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum III. Im. króla Stefana Batorego we Lwowie za rok szkolny 1927/28 z uwzględnieniem dziesięciolecia 1918–1928, Lwów 1928, s. 29.

⁹ Sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum III. Im. króla Stefana Batorego we Lwowie za rok szkolny 1929/30, Lwów 1930, s. 20.

¹⁰ Sprawozdanie dyrekcji c. k. gimnazjum z wykładowym językiem polskim w Przemyślu za rok szkolny 1912, Przemyśl 1912, s. 16–18.

¹¹ Sprawozdanie dyrekcji I. państwowego gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Przemyślu za rok szkolny 1934/35, Przemyśl 1935, s. 34–35.

Morskiej w dniu 10.02.1935 roku, obowiązkowe uczęszczanie członków na wszystkie lokalne wykłady tematycznie związane z publicznymi sprawami morskimi i kolonialnymi oraz zbieranie adresów szkół średnich polskich i zamorskich¹².

Ożywioną działalność prowadziło również szkolne kółko L.O.P.P. Należeli do niego wszyscy uczniowie gimnazjum. Najważniejsze wydarzenia związane z funkcjonowaniem kółka to: wygłoszenie dwóch referatów na temat „Znaczenie challenge’u” i „Organizacja obrony przeciwlotniczej i jej znaczenie”, zorganizowanie akademii z okazji drugiej rocznicy śmierci ś.p. Żwirki i Wigury, uruchomienie modelarni, udział w konkursach modeli lotniczych, zorganizowanie kursu z zakresu obrony przeciwgazowej i przeciwlotniczej oraz teoretycznego kursu pilotażu szybowcowego¹³.

W roku 1934 w gimnazjum rozpoczęło działalność kółko krajoznawcze liczące 32 członków¹⁴. W ramach funkcjonowania członkowie kółka wygłosili trzy odczyty na temat „Morze i Pomorze”, „Puszcza Białowieska” oraz „Piękno krajobrazu polskiego w »Panu Tadeuszu«”. Członkowie kółka zajmowali się też zbieraniem ilustracji oraz ich oprawą i gromadzeniem tematycznych teczek.

Na zasadzie kółka działała też w gimnazjum Sekcja Dramatyczna. Członkowie tej sekcji brali udział w uroczystościach szkolnych oraz występowali na scenie szkolnego teatru¹⁵. Współpracowała ona z sekcją kółka muzyczno-śpiewaczego. W skład kółka wchodziły trzy zespoły: chór męski liczący 50 członków, chór mieszany składający się z 83 członków oraz orkiestra salonowo-smyczkowa licząca 18 członków¹⁶. Wszystkie zespoły brały czynny udział w uroczystościach religijnych, państwowych, szkolnych. W ciągu roku szkolnego wykonanych zostało 76 utworów na chór męski i mieszany oraz 20 utworów na orkiestrę.

Dodatkowo uczniowie gimnazjum mogli poszerzać swoje zainteresowania w ramach działalności gmin klasowych, SKO, Sodalicii Marjańskiej, klubu sportowego, hufca szkolnego P.W., harcerstwa, świetlicy.

W roku szkolnym 1936–1937 było podobnie, uczniowie gimnazjum mogli rozwijać swoje zainteresowania w kółkach: krajoznawczym, muzyczno-śpiewaczym, L.O.P.P., klubie sportowym, Sodalicii Marjańskiej, SKO, gminach klasowych, harcerstwie, hufcu szkolnym P.W.¹⁷.

W c.k. gimnazjum w Podgórzu w roku 1908 w ramach czytelnicy funkcjonowały trzy kółka uczniowskie: literackie, historyczno-społeczne i przyrodnicze¹⁸. W roku

¹² Tamże, s. 35.

¹³ Tamże, s. 36.

¹⁴ Tamże, s. 41.

¹⁵ Tamże, s. 45.

¹⁶ Tamże, s. 46.

¹⁷ Sprawozdanie dyrekcji I. państwowego gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Przemyślu za rok szkolny 1936/37, Przemyśl 1937, s. 9–45.

¹⁸ X sprawozdanie dyrekcji c. k. gimnazjum w Pogórze za rok szkolny 1908, Kraków 1908, s. 50.

1910 istniało kółko dramatyczne oraz kółko sportowe¹⁹. W roku 1918 gimnazjum zmieniło nazwę na Państwowe Gimnazjum VI w Krakowie na Podgórzu, a w 1925 roku na VI Państwowe Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki w Krakowie. W gimnazjum tym, w roku szkolnym 1931–1932 działały kółka zainteresowań: filologiczne, dramatyczne oraz floty im Jana z Kolna²⁰.

W gimnazjum w Mielcu w roku szkolnym 1911–1912 zaczęło funkcjonować kółko historyczne. Utworzone zostało 8 października 1911 roku i liczyło 14 członków. Opiekunem koła był prof. Franciszek Siorek. Odbyło się 18 spotkań, w trakcie których uczniowie wysłuchali 6 referatów przygotowanych przez członków koła. Tematy referatów dotyczyły: odrodzenia Polski za Stanisława Augusta, przyczyn upadku Polski, Legionów Polskich, powstania kościuszkowskiego, księstwa warszawskiego oraz relacji i stosunków Polski i Rosji na podstawie dzieł prof. Sz. Askenazego, księcia Adama Czartoryskiego, Waleriana Łukasińskiego i walk o ujście Wisły²¹. Oprócz wspomnianych referatów członkowie kółka wygłaszali pomniejsze odczyty związane tematycznie z losami Polski porozbiorowej. Do tego celu wykorzystywali *Dzieje narodu polskiego* Władysława Grabińskiego.

Działało także kółko przyrodnicze. Liczyło ono 27 członków, a opiekunem był prof. Józef Piątkowski. Działalność kółka to przede wszystkim popularyzacja wiedzy z przyrody poprzez wygłaszanie referatów i organizowanie wycieczek do okolicznych lasów. Tematy referatów dotyczyły: wulkanów, kopalni, ochrony ptaków, zwierząt prehistorycznych, systemu planetarnego, zaćmienia słońca i księżyca, życia motyli i wspomnień z wycieczki w Karpaty²².

Wycieczki były organizowane nie tylko przez kółka, ale również przez nauczycieli. Pełniły one ważną rolę wychowawczą. W okresie letnim organizowane były wycieczki do okolicznych miejscowości wokół Mielca: 21 maja 1908 roku do Wieliczki i Krakowa, 22 maja tego samego roku do Leżajska. Celem tej ostatniej wycieczki było zwiedzanie klasztoru oraz wysłuchanie muzyki organowej. Wzięła w niej liczna, 120-osobowa, grupa uczniów. W czerwcu 1911 roku uczniowie odwiedzili Zakopane, Pieniny, Sandomierz oraz zamek w Przeclawiu²³.

Pod kierunkiem prof. Karola Grandego swoją działalność prowadziło kółko muzyczne liczące 17 członków. W roku szkolnym 1911–1912 członkowie kółka uczestniczyli w 58 próbach muzycznych i nauczyli się grać 25 utworów²⁴. W ramach koła funkcjonowały orkiestra oraz kwartet smyczkowy. Kółko dysponowało również własną biblioteczką zawierającą 17 pozycji.

¹⁹ XIV sprawozdanie dyrekcji c. k. gimnazjum w Pogórzu za rok szkolny 1912, Kraków 1912, s. 45.

²⁰ Sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum VI im. Tadeusza Kościuszki w Krakowie za rok szkolny 1931/32, Kraków 1932, s. 23, 26.

²¹ Sprawozdanie dyrekcji c. k. gimnazjum w Mielcu za rok 1912, Mielec 1912, s. 41–42.

²² Tamże, s. 42.

²³ Tamże, s. 21, 36.

²⁴ Tamże, s. 21, 42.

W październiku 1911 roku powstało także kółko miłośników sztuki. Funkcjonowało ono krótko, bo do kwietnia 1912 roku. Założycielem i opiekunem kółka był prof. Leopold Wołowicz, a potem prof. Józef Ziemiński. Odbłyło się 8 spotkań, a główną formą działalności były referaty i odczyty. Tematycznie dotyczyły one: sztuki i jej zadań, fryzów, stylów greckich i Stanisława Wyspiańskiego jako malarza²⁵.

Pod opieką prof. dra Antoniego Kuklińskiego działała szkolna introligatornia licząca 30 członków. Funkcjonowała ona przez sześć miesięcy, od 10 października 1911 roku do 32 marca 1912 roku. W tym czasie członkowie introligatorni oprawili 300 książek, 205 broszur, 5 obrazów i skleili 5 map. Członkowie rozwijając swoje zainteresowania wykonywali więc pracę *godziwą i pożyteczną*²⁶.

W ramach istniejącej przy szkolnej bibliotece czytelnicy uczniowie mogli rozwijać swoje zainteresowania i prowadzić działania z zakresu wychowania patriotycznego. Otwarta ona została 29 października 1910 roku²⁷. Opiekunem jej został prof. Stefan Chciuk. Zapisano się do niej 78 uczniów. Członkowie czytelnicy zorganizowali 23 odczyty: z historii 9, literatury polskiej 6, z nauk przyrodniczych 4 i taką samą liczbę o treści patriotycznej. W czytelnicy młodzież mogła zapoznać się z czasopismami: „Świat”, „Tygodnik Ilustrowany”, „Rodzina i szkoła”, „Misje katolickie”, „Ruch”, „Przewodnik Literacki” i „Łan”. Młodzież zorganizowana w czytelnicy przeczytała 818 książek.

2 grudnia 1911 roku zorganizowany został w sali „Sokoła” wieczór poświęcony powstaniu listopadowemu. W jego ramach uczniowie wystąpili ze spektaklem opartym na *Kordianie* Juliusza Słowackiego. 2 marca 1912 roku zorganizowany został poranek ku czci Zygmunta Krasińskiego²⁸.

W roku szkolnym 1911–1912 czytelnicy liczyła 98 członków. Podstawowym celem jej działalności oprócz propagowania czytelnictwa była zbiórka funduszy na zakup książek do biblioteki. Fundusz czytelnicy kasy w tym roku wynosił 504 K²⁹. Na jej stanie pojawiły nowe czasopisma takie jak: „Skaut”, „Przegląd historyczny”, „Młodzież”, „Wędrowiec”. W ciągu roku szkolnego członkowie czytelnicy wygłosili pięć odczytów dla młodzieży. Tematy tych odczytów to: „Wyspiański jako poeta niepodległości”, „Wiara i wiedza”, „Ballady Mickiewicza”, „Rozwój sztuki dramatycznej” oraz „Stosunki społeczno-ekonomiczne w Królestwie Polskim”³⁰.

Tradycja działalności kółek zainteresowań kontynuowana była w gimnazjum mieleckim w okresie II Rzeczypospolitej. W roku szkolnym 1925–1926 w gimnazjum funkcjonowało kółko łyżwiarskie³¹. Liczyło ono 96 uczniów mających

²⁵ Tamże, s. 43.

²⁶ Tamże, s. 43.

²⁷ Tamże, s. 21.

²⁸ Tamże, s. 41.

²⁹ Tamże, s. 41.

³⁰ Tamże, s. 40.

³¹ XIV. sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum im. St. Konarskiego (typ humanistyczny) w Mielcu za rok 1925–26, Mielec 1926, s. 10.

własne łyżwy. Jego członkowie sumptem własnej pracy przygotowali ślizgawkę o wymiarach 200 x 80 m. Oprócz członków koła korzystali z niej także mieszkańcy Mielca oraz uczniowie gimnazjum.

W tym samym roku szkolnym na terenie gimnazjum swoją działalność prowadziło także kółko wioślarsko-pływackie. Należało do niego 216 uczniów podzielonych na 43 osady liczące po 5 uczniów³². Zajęcia stałe prowadzone były we wtorki i niedziele. Okres zimowy przeznaczony był na konserwację i naprawę łodzi. Na stanie kółka znajdowało się 8 łodzi z wiosłami³³. Przechowywane były one w zbudowanym w maju 1926 roku na Wisłoce hangarze. Opiekunem obu kółek był nauczyciel wychowania fizycznego Piotr Jasiński.

W zakresie wychowania religijnego działało kółko św. Stanisława Kostki, którego celem było przygotowanie uczniów do członkostwa w Sodalicji Marjańskiej³⁴. Działalność rozwijającą zainteresowania uczniów gimnazjum prowadziły: hufiec szkolny, Sodalicja Marjańska, bursa oraz kontynuująca swoje galicyjskie tradycje czytelnia uczniowska.

W roku szkolnym 1931–1932 tradycje działalności galicyjskiego kółka przyrodniczego kontynuowało kółko krajoznawcze. Liczyło ono 65 uczniów klas I–VIII dysponujących własnymi legitymacjami. Kółko reaktywowane zostało w 1932 roku³⁵. Praca jego koncentrowała się wokół zebrań, w trakcie których wygłaszane były tematyczne referaty oraz na organizowaniu wycieczek. W trakcie zebrań wygłoszone zostały cztery referaty o tematyce: „Człowiek pierwotny na ziemiach polskich”, „Wycieczka w Pieniny”, „Krajobraz ziemi mieleckiej” i „Najbliższa okolica nad Wisłą”³⁶. Członkowie kółka zorganizowali dwie wycieczki do Wadowic i w Pieniny. Kółko dysponowało własną biblioteczką gromadzącą tematyczne zbiory książek oraz mapy i inne druki kartograficzne.

22 września 1931 roku na terenie gimnazjum rozpoczęło funkcjonowanie kółko fizyczno-matematyczne, powstałe z połączenia istniejącego od roku 1930 kółka matematycznego i reaktywowanego kółka fizycznego³⁷. Należeli do niego uczniowie klas VII–VIII. Praca kółek koncentrowała się wokół wygłaszania tematycznych referatów, które uczniowie mogli przygotowywać korzystając z własnej biblioteczki.

Swoją działalność kontynuowało kółko łyżwiarskie, które oprócz ślizgawki dysponowało boiskiem do hokeja. Funkcjonowało również kółko wioślarsko-pływackie liczące 120 członków³⁸. Zorganizowało ono 36 wycieczek po Wisłoce oraz

³² Tamże, s. 10.

³³ Tamże, s. 11.

³⁴ Tamże, s. 9.

³⁵ XX. sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum im. St. Konarskiego (typ humanistyczny) w Mielcu za rok 1931–32, Mielec 1932, s. 71.

³⁶ Tamże, s. 71.

³⁷ Tamże, s. 69–70.

³⁸ Tamże, s. 79.

4 po Wiśle do Sandomierza i Połańca. W ramach kółka powstała sekcja kajakarska. Novum było kółko tenisowe mające 28 członków – uczniów gimnazjum oraz 16 uczennic prywatnego seminarium³⁹. Dysponowało ono własnym kortem, którego koszty utrzymania pokrywał między innymi Komitet Rodzicielski. Uczniowie swoje zainteresowania mogli rozwijać również w ramach działalności szkolnego kółka L.O.P.P., gmin klasowych, bursy, harcerstwa, czytelni, orkiestry szkolnej, Sodaliji Marjańskiej oraz Krucjaty Eucharystycznej.

W gimnazjum V we Lwowie w okresie autonomicznym działały liczne kółka zainteresowań⁴⁰. W roku 1910 funkcjonowały kółka: literackie, historyczne, przyrodnicze uczniów klas V i VI oraz osobno klas VIII⁴¹. Swoje zainteresowania uczniowie mogli również rozwijać w ramach istniejącej czytelni. W roku 1913 działały kółka: matematyczne, fizyczne, przyrodnicze, literackie, historyczne⁴².

W II Rzeczypospolitej tradycja szkolnych kółek zainteresowań była kontynuowana. W roku szkolnym 1925–1926 działało kółko literackie⁴³, w roku szkolnym 1928–1929 kółko historyczne⁴⁴, a w roku szkolnym 1931–1932 kółko krajoznawcze⁴⁵.

W gimnazjum VII we Lwowie w roku szkolnym 1911–1912 istniały kółka naukowe: literackie i filologiczne zajmujące się elegiami rzymskimi; kółko historyczne, w pracy którego uczniowie zapoznawali się z funkcjonowaniem ustrojów państwowych, gospodarczych i społecznych; kółko przyrodnicze propagujące między innymi zdrowy styl życia „Jak żyć by zdrowym być!”⁴⁶. Podczas zajęć uczniowie wykonywali również pomoce naukowe, np.: model mózgu, oka, sporządzali preparaty. W pracowni fizycznej demonstrowali ćwiczenia.

Działania dotyczące rozwoju zainteresowań uczniów kontynuowane były w gimnazjum w powojennej Rzeczypospolitej. W roku szkolnym 1934–1935 w szkole funkcjonowały kółka zainteresowań⁴⁷:

- a) kółko fizykalne skupiające 25 członków, uczniów klas VII–VIII – głównym celem jego działalności było wygłaszanie przez członków referatów o treści naukowej i popularnej,

³⁹ Tamże.

⁴⁰ M. Gajak-Toczek, *Dzieje V Gimnazjum Państwowego we Lwowie – wydarzenia, fakty, sylwetki uczniów i nauczycieli*, „Folia Litteraria Polonica 14”, 2011, s. 218.

⁴¹ Sprawozdanie dyrekcji c. k. V gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1910, Lwów 1910, s. 38–40.

⁴² Sprawozdanie dyrekcji c. k. V gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1913, Lwów 1913, s. 74–75.

⁴³ Sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum V imienia Hetmana Stanisława Żółkiewskiego we Lwowie za rok szkolny 1925/26, Lwów 1926, s. 12.

⁴⁴ Sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum V imienia Hetmana Stanisława Żółkiewskiego we Lwowie za rok szkolny 1928/29, Lwów 1929, s. 15.

⁴⁵ Sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum V imienia Hetmana Stanisława Żółkiewskiego we Lwowie za rok szkolny 1931/32, Lwów 1932, s. 17.

⁴⁶ Sprawozdanie dyrekcji c. k. gimnazjum VII. we Lwowie za rok szkolny 1911/12, Lwów 1912, s. 53–55.

⁴⁷ Sprawozdanie dyrekcji gimnazjum VII im. Tadeusza Kościuszki we Lwowie za rok szkolny 1934/35, Lwów 1935, s. 13–15.

- b) kółko krajoznawcze, liczyło 155 członków, którzy swoją działalność prowadzili w ramach trzech sekcji: referatowej, fotograficznej i wycieczkowej (zorganizowali trzy wycieczki w okolice Lwowa),
- c) kółko miłośników języka francuskiego. Członkowie koła prowadzili działalność w myśl hasła „Bon sourire et en avant” – „Dobry uśmiech i do przodu”,
- d) kółko L.O.P.P., oprócz propagowania zagadnień obrony przeciwlotniczej i gazowej, członkowie koła uczestniczyli w kursie modelarstwa lotniczego,
- e) kółko Ligi Morskiej i Kolonialnej; należeli do niego wszyscy uczniowie szkoły, zapoznawali się oni z problematyką znaczenia dla Polski dostępu do morza oraz *prawdziwej miłości do polskiego morza*, czytali pisma „Polska na morzu” i „Morze”.

Dodatkowo uczniowi mogli pogłębiać swoje zainteresowania w ramach działalności Sodalicji Marjańskiej, gmin klasowych, SKO.

W jarosławskim gimnazjum w roku 1912 uczniowie mogli pogłębiać swoje zainteresowania w ramach funkcjonującej czytelnicy, która prenumerowała pisma: „Biblioteka warszawska”, „Brzask”, „Lud”, „Miesięcznik młodzieży polskiej”, „Skaut”, „Pobudka”, „Praca”, „Przewodnik oświatowy”, „Przewodnik naukowy i literacki”, „Tygodnik Ilustrowany”, „Wiedza i postęp”, „Teka”, „Zarzewie” i „Ziemia”; kółek: literackiego działającego w formie wykładów, odczytów i dyskusji; geograficznego – odczyty; języka francuskiego i angielskiego – ćwiczenia praktyczne oraz fotograficznego, w trakcie zajęć którego uczniowie zapoznawali się z techniką obsługi aparatów fotograficznych i wykonywania zdjęć⁴⁸.

Po odzyskaniu niepodległości w gimnazjum w roku szkolnym 1928–1929 kontynuowana była działalność mająca na celu rozwijanie zainteresowań uczniów. Funkcjonowało szereg kółek zainteresowań. Były to kółko filologiczne liczące 39 członków, którzy wygłosili tematyczne referaty⁴⁹. Działało kółko historyczne mające na celu popularyzowanie historii wśród uczniów i kształtowanie ich poglądów na zjawiska społeczne. Liczyło 22 członków, którzy wygłosili referaty na temat: „Twórca podwalin państwa polskiego”, „Polska a Litwa”, „Dzieje Jarosławia”, „Mieszko III”, „Drogi handlowe na wschód”, „Dzieje ustrojowe Polski”⁵⁰. W ramach kółka krajoznawczego liczącego 27 członków dyskutowano na temat ludoznawstwa, folkloru oraz zabytków kultury ludowej⁵¹. Funkcjonowało kółko miłośników fizyki w liczbie 10 członków, którzy oprócz wygłaszania referatów wykonywali czynności praktyczne w postaci przyrządów mierniczych⁵².

⁴⁸ Sprawozdanie dyrekcji c. k. gimnazjum I w Jarosławiu za rok szkolny 1912, Jarosław 1912, s. 27–31.

⁴⁹ Sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum I w Jarosławiu za rok szkolny 1928/29, Jarosław 1929, s. 17.

⁵⁰ Tamże, s. 18.

⁵¹ Tamże.

⁵² Tamże, s. 19.

Członkowie kółka miłośników książki zajmowali się porządkowaniem zbiorów biblioteki nauczycielskiej⁵³. Podstawą działalności kółka muzycznego było teoretyczne i praktyczne przygotowanie członków do gry na instrumentach. Z kółkiem współpracował zespół orkiestry dętej⁵⁴. Kółko introligatorskie dokonało oprawy ponad 300 książek, przeważnie podręczników biblioteki dla niezamożnej młodzieży⁵⁵. Bogatą działalność merytoryczną prowadziło kółko przyrodnicze. Liczyło ono w sekcji niższej (klasy I–III) 32 członków i w wyższej 25. W ramach teorii członkowie kółka wygłosili 8 referatów. Natomiast efektem działań praktycznych było hodowanie białych myszek, gąsienic motyli nocnych oraz podjęcie hodowli jedwabnika⁵⁶. Propagowaniem tężyzny fizycznej oraz *ćwiczeń cielesnych* zajmowało się kółko sportowe. Liczyło on 32 członków, uczniów klas IV–VIII⁵⁷. Zajmowali się oni lekkoatletyką, ćwiczeniami gimnastycznymi oraz gramami ruchowymi. Brali również udział w wielu zawodach sportowych zajmując wysokie lokaty. Ponadto uczniowie swoje zainteresowania mogli rozwijać w ramach działalności hufca szkolnego Przystosobienia Wojskowego, harcerstwa, Sodalicii Marjańskiej.

W działających podczas I wojny światowej szkołach funkcjonowały kółka uczniowskie. W VIII gimnazjum we Lwowie w roku szkolnym 1915–1916 funkcjonowały kółka: historyczno-ekonomiczne – uczniowie wygłaszali referaty i kółko przyrodnicze im. Benedykta Dybowskiego o podobnej działalności. W trakcie pracy kółka wspomniano ucznia, pierwszego przewodniczącego kółka, który w stopniu chorążego Legionów Polskich zginął w bitwie nad Styrem⁵⁸.

W roku 1916 w gimnazjum w Jarosławiu uczniowie mogli rozwijać swoje zainteresowania w ramach działań czytelnicy oraz kółka literackiego, w ramach którego opracowano tematy: „O mowie polskiej i rozwoju języka polskiego”, „Poglądy polityczne i społeczne Krasickiego”, „Kwestia chłopska u Modrzewskiego, Orzechowskiego i Reja”, „Rozwój dramatu polskiego do roku 1795”. W dniu 25 maja 1916 roku członkowie kółka bardzo uroczyście obchodzili rocznicę 70. urodzin Henryka Sienkiewicza. Takich przykładów było więcej.

Podsumowanie

Kółka uczniowskie w autonomicznej Galicji miały na celu pogłębianie i ugruntowywanie wiedzy uczniów. Były to najbardziej pożądane funkcje kółek przez Radę Szkolną Krajową. Oprócz kwestii dydaktycznych odgrywały one również istotną

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże, s. 20.

⁵⁶ Tamże, s. 18–19.

⁵⁷ Tamże, s. 20.

⁵⁸ Sprawozdanie dyrekcji c. k. gimnazjum VIII. we Lwowie za rok szkolny 1915/6, Lwów 1915, s. 27.

rolę wychowawczą. Uczyły szacunku do osiągnięć polskiej kultury, historii kształtując w ten sposób postawy patriotyczne. Funkcjonowały praktycznie we wszystkich gimnazjach. Liczba ich w poszczególnych szkołach była różna. Cieszyły się one zainteresowaniem ze strony uczniów, o czym świadczy znaczna ich frekwencja na zajęciach. Przeważały kółka o tematyce literackiej, historycznej, przyrodniczej, matematyczno-fizycznej. Występowały też kółka będące mniej liczne, np.: fotograficzne, miłośników sztuki, muzyki, czytelnictwa czy wspierania polskiego przemysłu. Kółka rozwijały uczniów intelektualnie i wychowywały charakterologicznie, pozwalały z powodzeniem zdać niełatwą przecież maturę i ukończyć szkołę średnią. W życiu dorosłym uczniowie ci mieli stanowić w przyszłości elitę intelektualną II Rzeczypospolitej.

Po roku 1918, szkoły OSK kontynuowały formy pracy pozwalające wzbogacać zakresy wiedzy naukowej uczniów oraz poszerzać o nowe treści programy obowiązkowych przedmiotów nauczania będące nawiązaniem do tradycji galicyjskiej. Możliwe było to do osiągnięcia poprzez rozwijanie uczniowskich zainteresowań i zapewnienie młodym ludziom wartościowych form spędzania czasu wolnego. Oprócz przekazywania wiedzy kółka spełniały ważną rolę wychowawczą. Niezależnie od modelu wychowania: narodowego czy państwowego kształtowały u uczniów postawy patriotyczne, obywatelskie. Budowały u nich szacunek dla wartości narodowych i bogatego dziedzictwa kultury. Pozwalały im na uczestniczenie w życiu kulturalnym społeczności szkoły oraz miasta, a potem i państwa.

Bibliografia

- Bostel F., *Czytelnie i kółka naukowe młodzieży – ich urządzenie i zadania* [w:] Sprawozdanie z trzeciej konferencji dyrektorów szkół średnich galicyjskich odbytej we Lwowie w dniach 23 i 24 marca 1908 roku, Lwów 1909.
- Gajak-Toczek M., *Dzieje V Gimnazjum Państwowego we Lwowie — wydarzenia, fakty, sylwetki uczniów i nauczycieli*, „Folia Litteraria Polonica 14”, 2011.
- Slotwiński J., *Czytelnie i kółka naukowe młodzieży – ich urządzenie i zadania* [w:] Sprawozdanie z trzeciej konferencji dyrektorów szkół średnich galicyjskich odbytej we Lwowie w dniach 23 i 24 marca 1908 roku, Lwów 1909.
- Walek B., *Czytelnie uczniowskie i kółka naukowe w procesie kształcenia i wychowania uczniów w galicyjskich szkołach średnich (w świetle sprawozdań szkolnych z lat 1904–1917)*, „Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media” 2016, nr 4, (23).

Materiały źródłowe

Sprawozdanie dyrekcji c. k prywatnego gimnazjum żeńskiego z prawem publiczności im. Juliusza Słowackiego za rok szkolny 1909/10, Lwów 1910,

- Sprawozdanie dyrekcji c. k. prywatnego gimnazjum żeńskiego z prawem publiczności im. Juliusza Słowackiego za rok szkolny 1913/14, Lwów 1914.
- Sprawozdanie dyrekcji c. k. gimnazjum VIII. we Lwowie za rok szkolny 1911, Lwów 1911.
- Sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum VIII gimnazjum realnego we Lwowie za rok szkolny 1920–21, Lwów 1921.
- Sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum lwowskiego im. Franciszka Józefa za rok szkolny 1905, Lwów 1905.
- Sprawozdanie dyrekcji c. k. gimnazjum lwowskiego im. Franciszka Józefa za rok szkolny 1910, Lwów 1910.
- Sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum III. im. króla Stefana Batorego we Lwowie za rok szkolny 1927/28 z uwzględnieniem dziesięciolecia 1918–1928, Lwów 1928.
- Sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum III. im. króla Stefana Batorego we Lwowie za rok szkolny 1929/30, Lwów 1930.
- Sprawozdanie dyrekcji c. k. gimnazjum z wykładowym językiem polskim w Przemyślu za rok szkolny 1912, Przemyśl 1912.
- Sprawozdanie dyrekcji I. państwowego gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Przemyślu za rok szkolny 1934/35, Przemyśl 1935.
- Sprawozdanie dyrekcji I. państwowego gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Przemyślu za rok szkolny 1936/37, Przemyśl 1937.
- X sprawozdanie dyrekcji c. k. gimnazjum w Pogórze za rok szkolny 1908, Kraków 1908.
- XIV sprawozdanie dyrekcji c. k. gimnazjum w Pogórze za rok szkolny 1912, Kraków 1912.
- Sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum VI im. Tadeusza Kościuszki w Krakowie za rok szkolny 1931/32, Kraków 1932.
- Sprawozdanie dyrekcji c. k. gimnazjum w Mielcu za rok 1912, Mielec 1912.
- XIV sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum im. St. Konarskiego (typ humanistyczny) w Mielcu za rok 1925–26, Mielec 1926.
- XX sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum im. St. Konarskiego (typ humanistyczny) w Mielcu za rok 1931–32, Mielec 1932.
- Sprawozdanie dyrekcji c. k. V gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1910, Lwów 1910.
- Sprawozdanie dyrekcji c. k. V gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1913 Lwów 1913.
- Sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum V imienia Hetmana Stanisława Żółkiewskiego we Lwowie za rok szkolny 1925/6, Lwów 1926.
- Sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum V imienia Hetmana Stanisława Żółkiewskiego we Lwowie za rok szkolny 1928/29, Lwów 1929.
- Sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum V imienia Hetmana Stanisława Żółkiewskiego we Lwowie za rok szkolny 1931/32, Lwów 1932.
- Sprawozdanie dyrekcji c. k. gimnazjum VII. we Lwowie za rok szkolny 1911/12, Lwów 1912.
- Sprawozdanie dyrekcji gimnazjum VII im. Tadeusza Kościuszki we Lwowie za rok szkolny 1934/35, Lwów 1935.
- Sprawozdanie dyrekcji c. k. gimnazjum I w Jarosławiu za rok szkolny 1912, Jarosław 1912.
- Sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum I w Jarosławiu za rok szkolny 1928/29, Jarosław 1929.
- Sprawozdanie dyrekcji c. k. gimnazjum VIII. we Lwowie za rok szkolny 1915/6, Lwów 1915.